

Projekt „Eesti 20. sajandi (1870–1991) sõjalise ehituspärandi kaardistamine ja analüüs”

Demagnetiseerimise instituudi laboratoorne peakorpus Pärispeal Kuusalu vallas Harjumaal

Sisukord

1. Kohustuslikud andmed.....	2
2. Asukoha skeemid	3
3. Fotod.....	10
4. Vanad pildid	23
5. Täiendav info.....	25

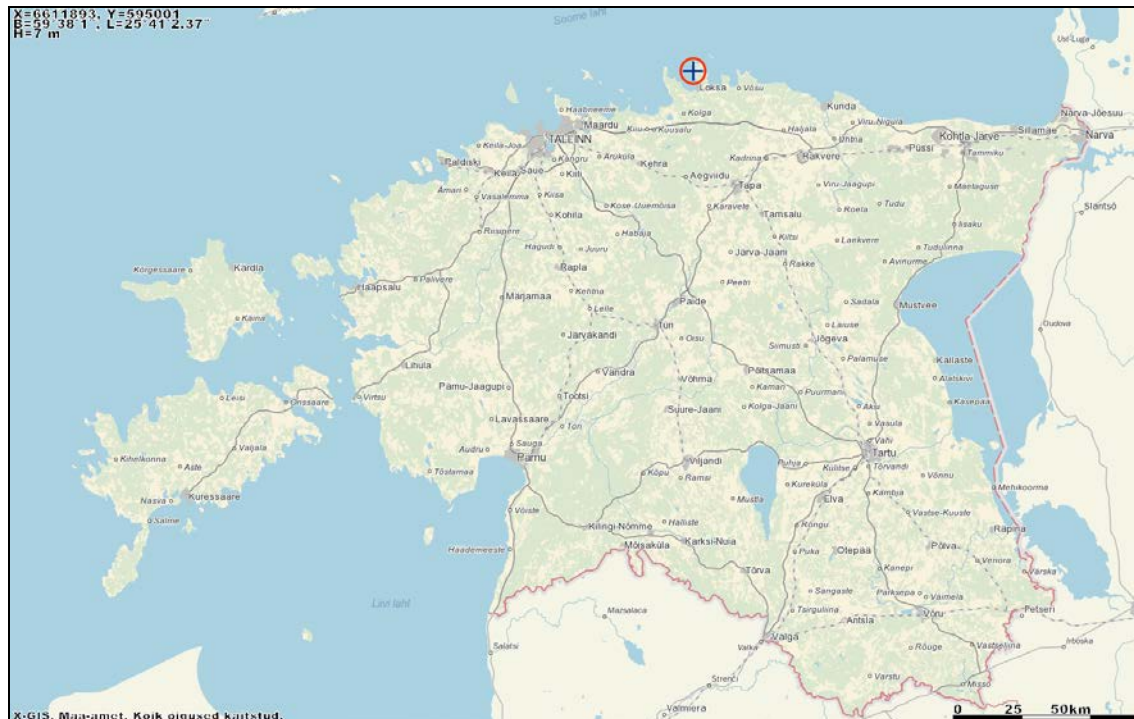
Koostajad:

Ain Tähiste, Mart Mõniste

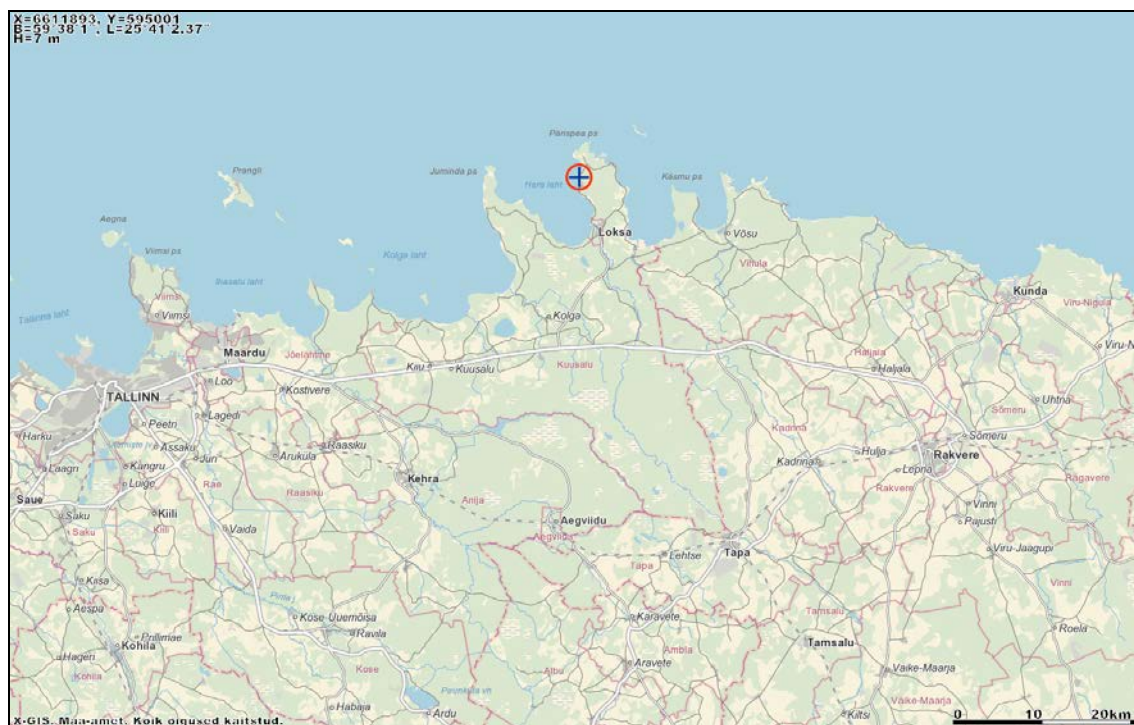
1. Kohustuslikud andmed

1.1	Algne nimetus	Sõjalaevastiku 1. polügoon / Laevade varjatuse ja kaitse teadusuuringu- ja katsepolügoon.
1.2	Hilisem(ad), sh praegune(sed) nimetus(ed)	Instituudi peahoone asub Pärispea külas, elamulinnak Suurpea külas, tehniline baas Hara sadamas
1.3	Aadress	Harju maakond, Kuusalu vald, Pärispea küla. Lähiaadress: Instituudi (2,2 ha), tunnus: 42301:003:1114
1.4	Koordinaadid	59°38'1", 25°41'2.37"
1.5	Algne teave, sh ajalugu	Asutati 1953, s/o 53083
1.6	Praegune funktsioon	Peakorpus on eralavlduse, praegu müügis
1.7	Seisukorra hinnang	Rüüstatud, katus sajab läbi
1.8	Ümbruse lühikirjeldus	Loksa 6 km, Kuusalu 25 km, Võsu 30 km,
1.9	Joonised	Hoonete ja asukoha skeemid (14)
1.10	Fotod	Tänapäevased fotod (26) ja ajaloolised fotod (4)
1.11	Seotud ehitised	700 m kagu pool on instituudi elamulinnak,
1.12	Põhiüksus	
1.13	Lisateave	
1.14	Töö teostamise aeg	Välitööde aeg 24.04.2014, 11.05.2016
1.15	Koostaja andmed	Ain Tähiste, Mart Mõniste

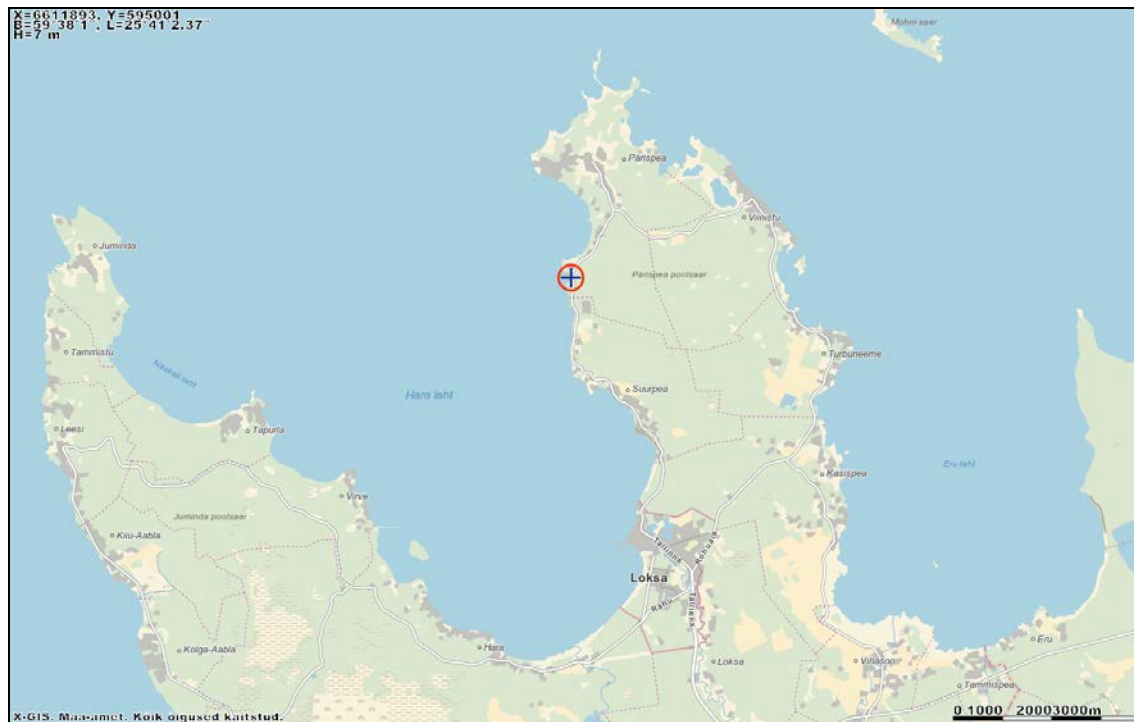
2. Asukoha skeemid

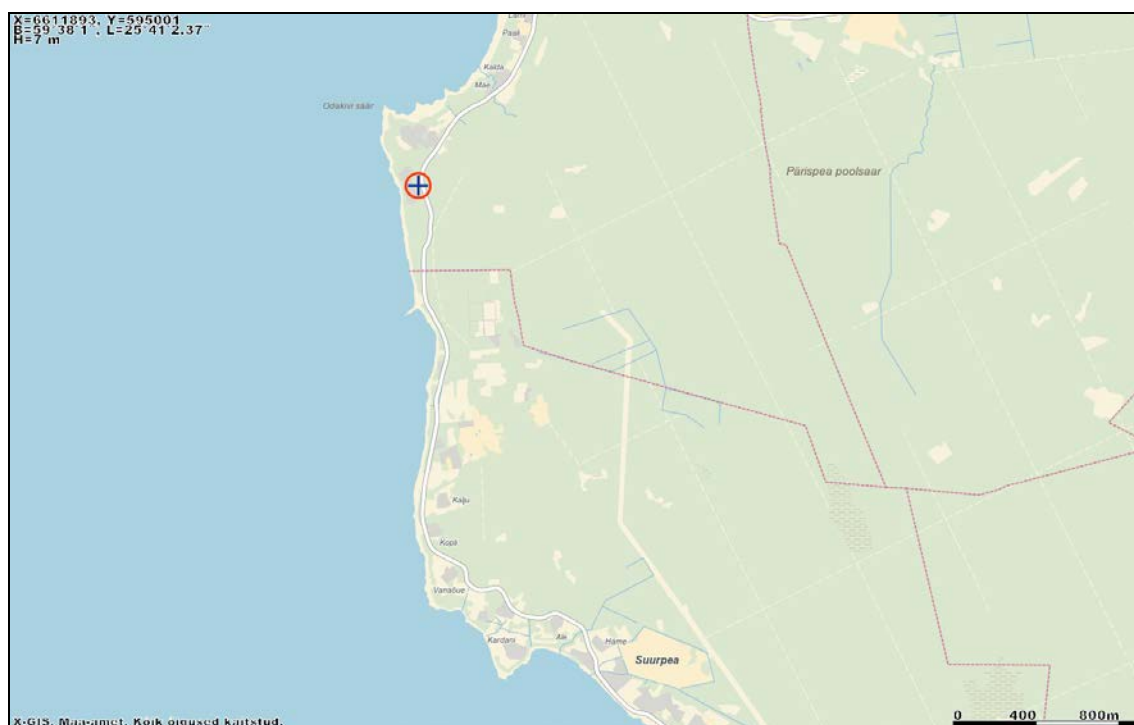
Skeem 1. Pärissaia instituut Harjumaal Kuusalu vallas. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

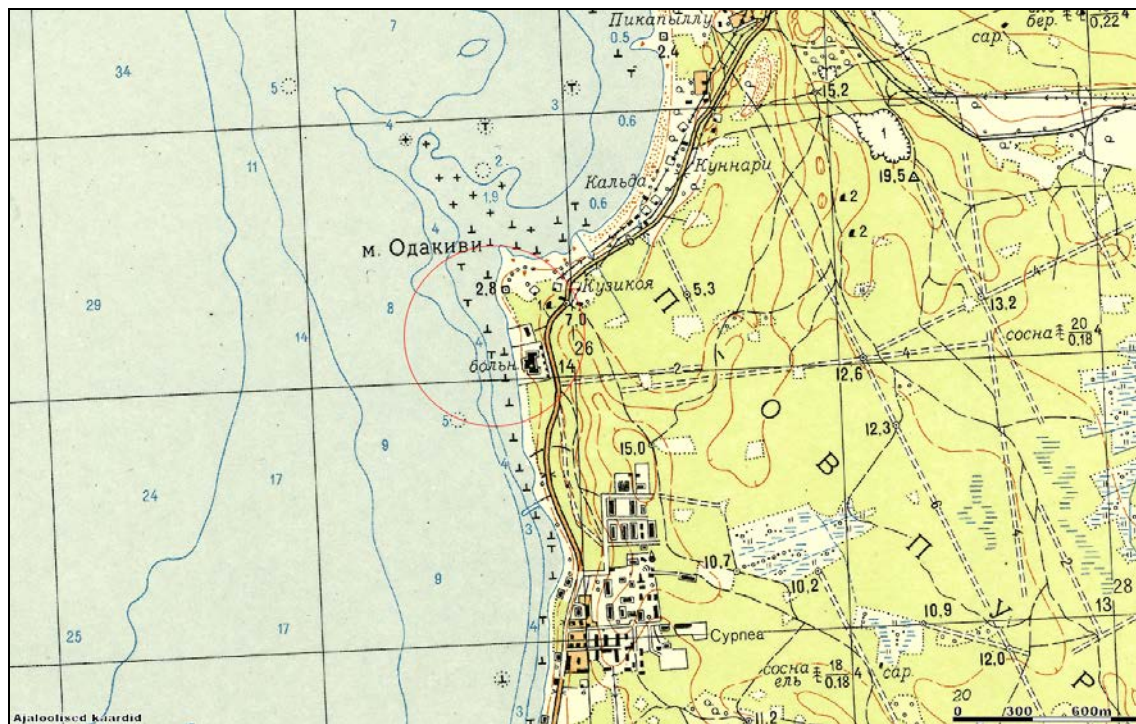
Skeem 2. Pärissaia instituut Harjumaal Kuusalu vallas. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 3. Pärissaar instituut Harjumaal Kuusalu vallas. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 4. Pärissaar instituut Harjumaal Kuusalu vallas. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 5. Pärispea instituut on 1961. aasta kaardil kirjas haiglane. Suurpea elamud on ka kaardile kantud. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 6. Pärispea instituut 1972. aasta kaardil. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

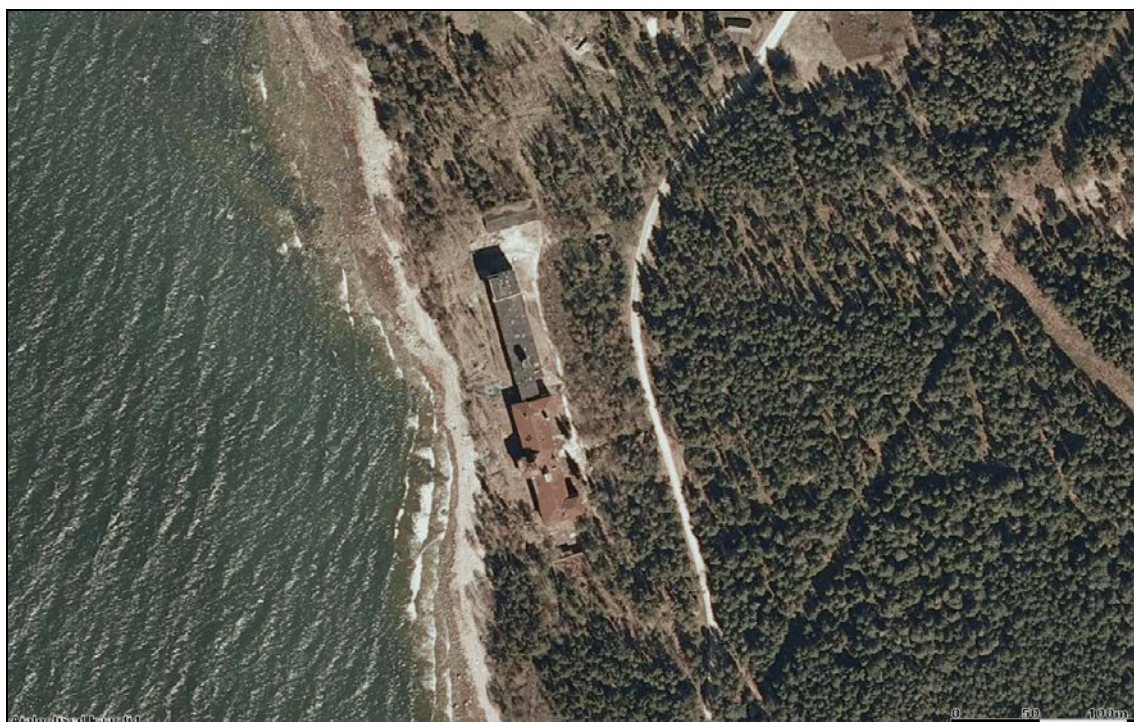
Skeem 7. Pärissaare instituut 1984. aasta kaardil. Valminud on juurdeehitus.
Allikas: Maa-ameti Geoportaal

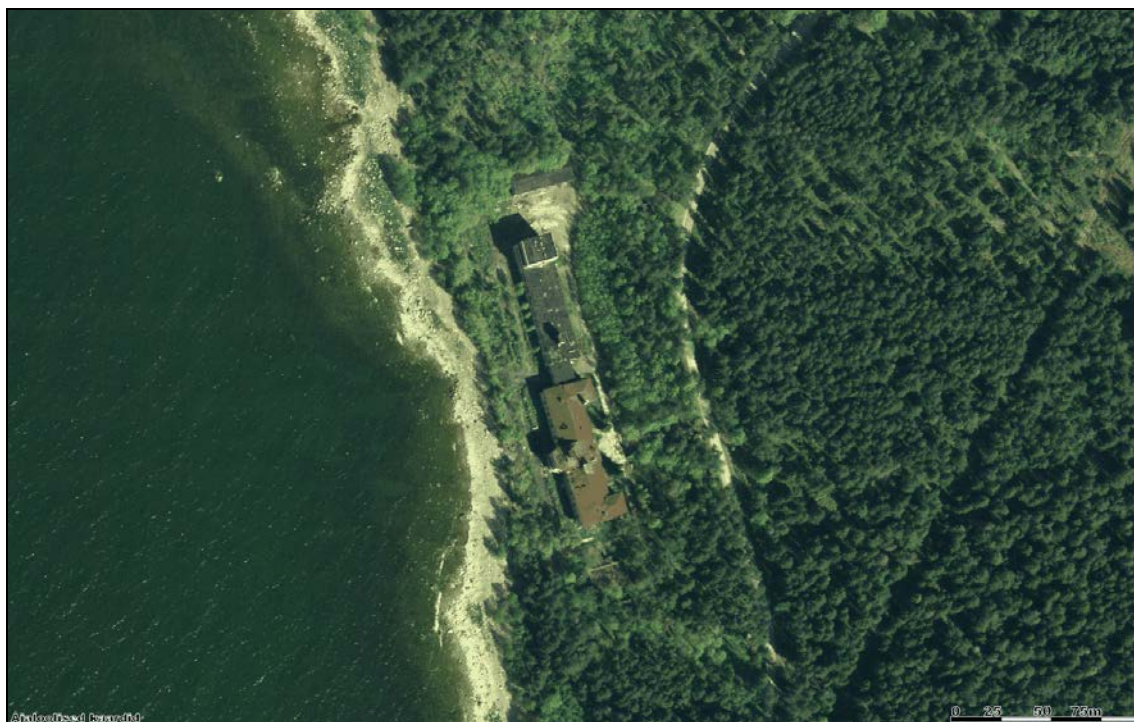
Skeem 8. Pärissaare instituut 1995. aasta aerofotol. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

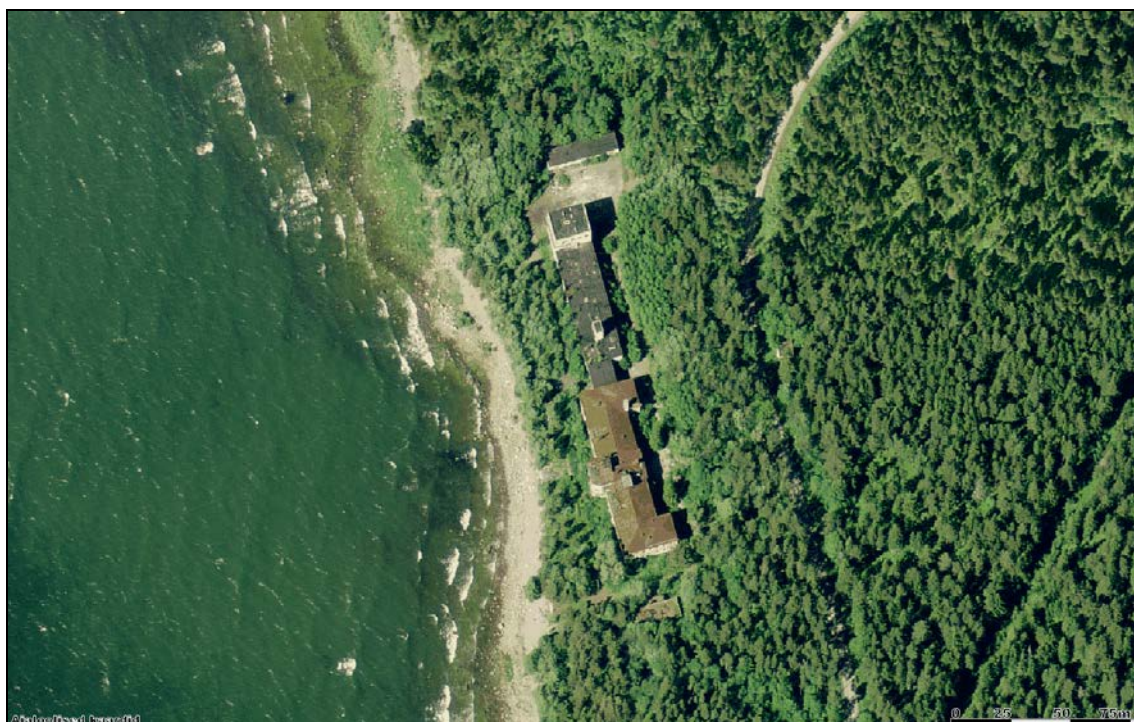
Skeem 9. Pärisea instituut 2002. aasta aerofotol. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 10. Pärisea instituut 2007. aasta aerofotol. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

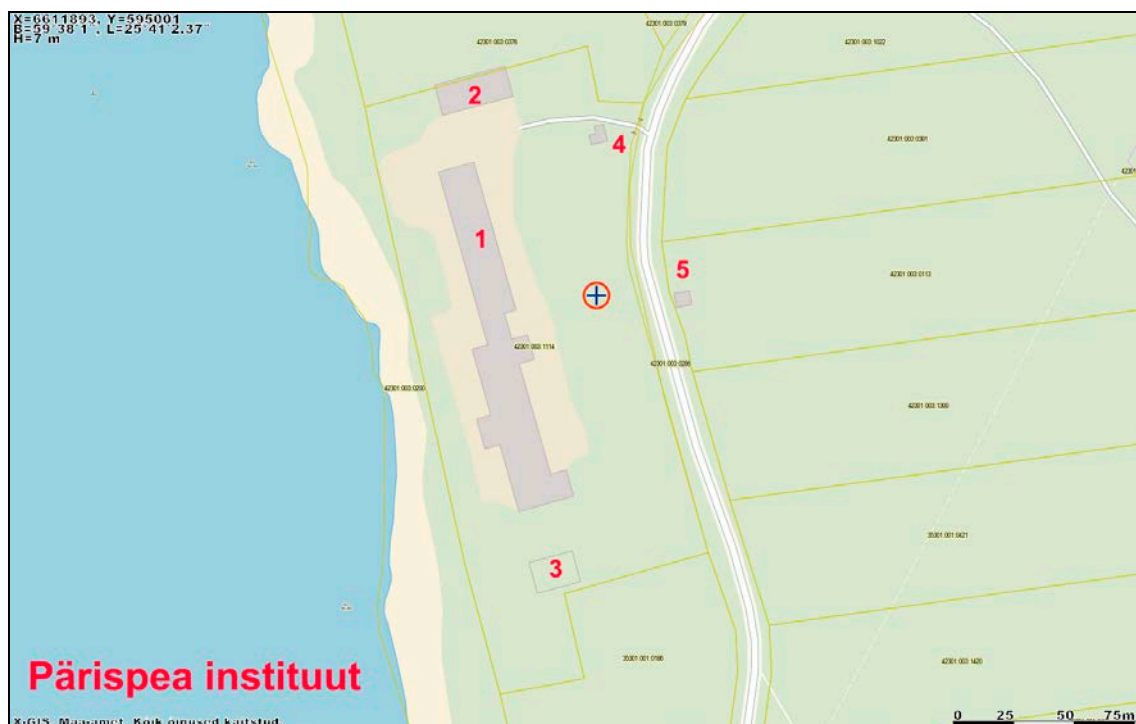
Skeem 11. Pärissaare instituut 2008. aasta aerofotol. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 12. Pärissaare instituut 2012. aasta aerofotol. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 13. Pärissaare instituut. Allikas: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 14. Pärissaare instituut . Allikas: Maa-ameti Geoportaal

1 - Peahoone	4 - pääsla
2 - Majandushoone	5 - alajaam
3 - Kõrvalhoone	

3. Fotod

Foto numbri järel sulgudes on pildifaili number.
Nurksulgudes on objekti number asukohaskeemil.

Foto 1 (2036). Pärisea instituut. Peahoone [1] uuem osa kahe ja neljakorruseline.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

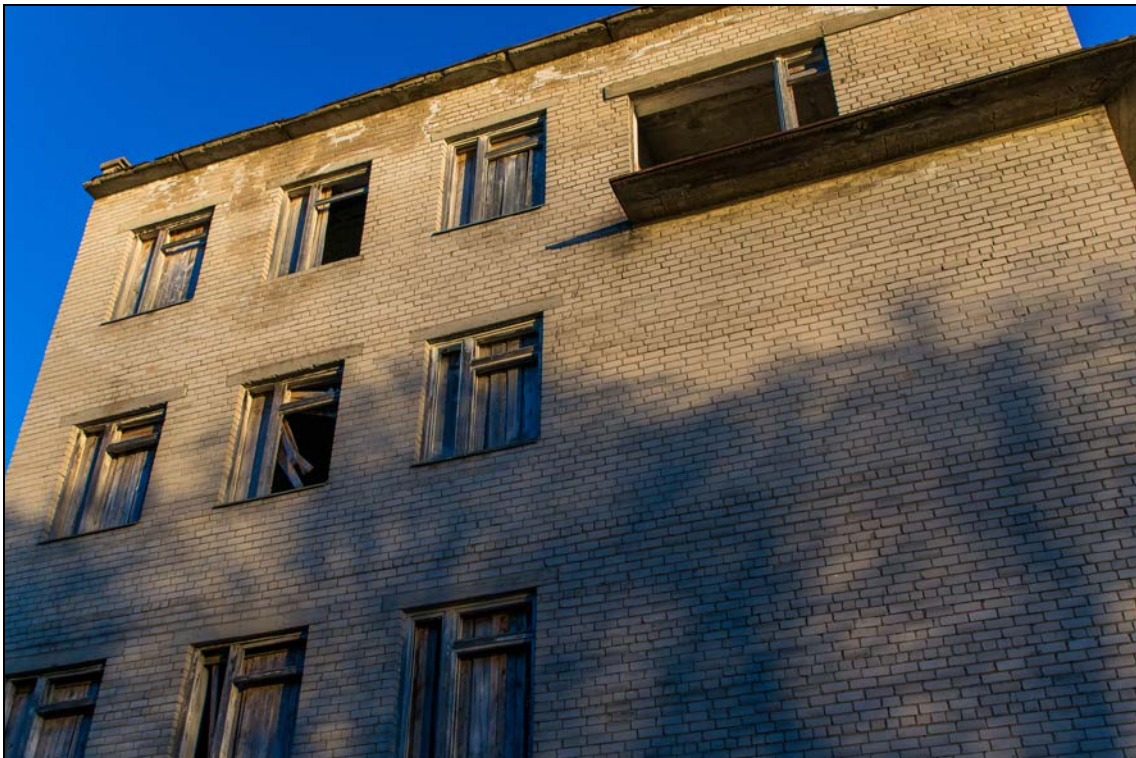

Foto 2 (2038). Pärisea instituut. Peahoone [1] uuem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 3 (2046). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa on kahe ja kolmekorruselkine.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 4 (2048). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 5 (2052). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 6 (2053). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 7 (2061). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanema osa esikülg on remonditud.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 8 (2063). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 9 (2065). Pärisea instituut. Peahoone [1] vanem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 10 (2068). Pärisea instituut. Peahoone [1] paljudes ruumides on põrandas kaablikanalid.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 11 (2073). Pärnaja instituut. Peahoone [1] on tühi, kõik seadmed ja kaablid on kadunud.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 12 (2086). Pärnaja instituut. Peahoone [1].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 13 (2097). Pärisspea instituut. Peahoone [1].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 14 (2106). Pärisspea instituut. Peahoone [1]. Kohati on lammutatud vaheseinu.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 15 (2110). Pärisea instituut. Peahoone [1].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 16 (2111). Pärisea instituut. Vaade peahoone [1] uue osa neljandalt korruselt.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 17 (2115). Pärissaare instituut. Vaade peahoone [1] uue osa neljandalt korruselt.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 18 (2116). Pärissaare instituut. Vaade peahoone [1] uue osa neljandalt korruselt.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 19 (451). Pärispea instituut. Kahe korpuse vaheline galerii.
Foto Mart Mõniste 11.05.2016

Foto 20 (2129). Pärispea instituut. Peahoone [1] uuem osa.
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 21 (2037). Pärisea instituut. Majandushoone [2].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

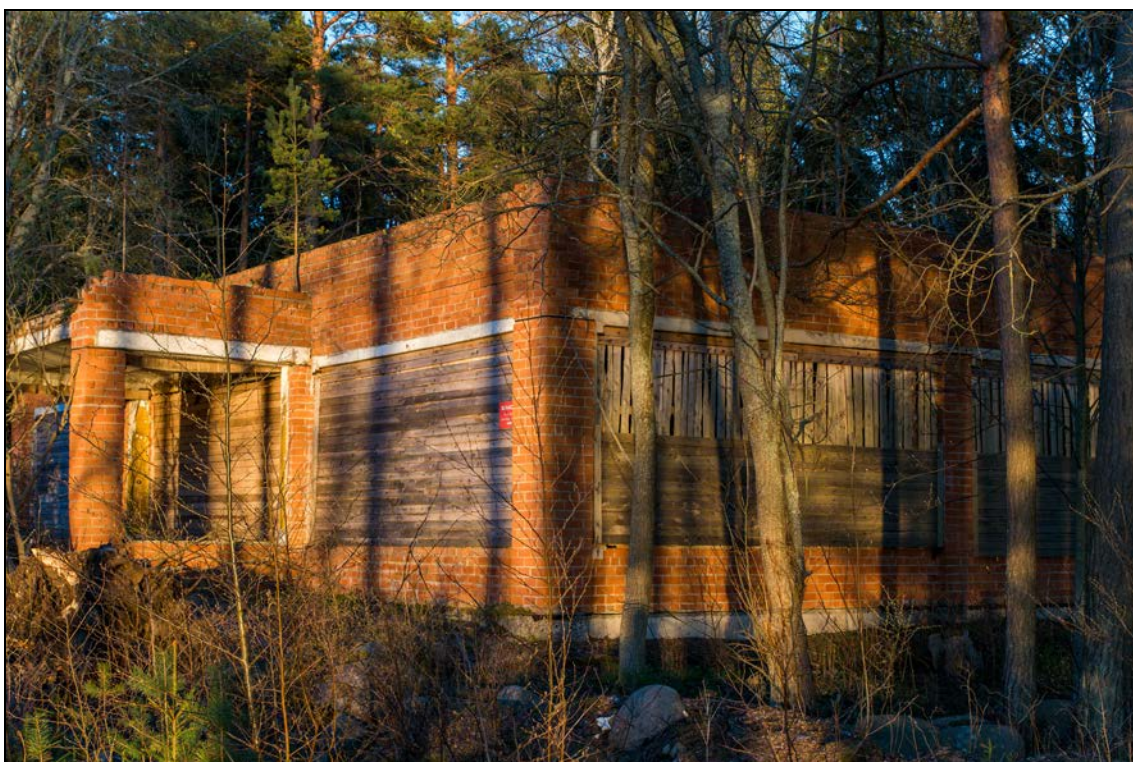

Foto 22 (2057). Pärisea instituut. Hoone [3].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 23 (2060). Pärispea instituut. Hoone [3].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 24 (2131). Pärispea instituut. Pääsla [4].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 25 (2035). Pärисpea instituut. Pääsla [4].
Foto Mart Mõniste 24.04.2014

Foto 26 (456). Pärисpea instituut. Pääsla [4].
Foto Mart Mõniste 11.05.2016

4. Vanad pildid

Foto 27. Objekt 41 „Allveelaevade Demagnetiseerimise Instituudi hoone”
Eesti Rohevöö 2011

Foto 28. Objekt 42 „Allveelaevade Demagnetiseerimise Instituudi hoone”
Eesti Rohevöö 2011

Foto 29. Objekt 43 „Allveelaevade Demagnetiseerimise Instituudi hoone”
Eesti Rohevöö 2011

Foto 30. Objekt 44 „Allveelaevade Demagnetiseerimise Instituudi hoone”
Eesti Rohevöö 2011

5. Täiendav info

Eesti Rohevöö projekt

http://www.estoniangreenbelt.eu/Rohevoo_1.htm (vaadatud 6.10.2013)

Eesti rohevöö militaarobjektid: Eesti põhja- jalooderannik

Google Maps kaardirakendusse on märgitud 197 objekti

<https://maps.google.com/maps/ms?msa=0&msid=201476420995261355958.0004b3af9595b5ad04518&ie=UTF8&t=h&vpsrc=6&source=embed&ll=59.30516,25.455322&spn=2.804585,6.580811&z=7&dg=feature> (vaadatud 4.05.2016)

AJALOOLINE ÜLEVAADE JUMINDA POOLSAARE KÜLADEST

http://www.leesi.ee/moodul.php?moodul=CMS&Komponent=Lehed&id=45&m_id=192
vaadatud 21.10.2016

Pärast Teist maailmasõda paiknesid poolsaarel nõukogude sõjaväebaasid. Leasil oli piirivalve tehniline vaatluspunkt koos prozektorjaamaga, Jumindal oli raketibaas maa-õhk tüüpi rakettidega, praeguse piirivalve radarijaama juures asus nõukogude prozektorijaam (hetkel poollagunenud valge telliskivihoone), praeguse piirivalve radarijaama ruumes asus nõukogude mereväe radaripositsioon. Hara ja Virve küla vahel asus nõukogude piirivalvekordon.

Aastatel 1956-1958 vedas nõukogude sõjavägi Juminda külast ja ümbruskonnast ära kümnete kilomeetrite ulatuses vanu kiviaedasid, ehitamaks Hara lahes Virve ja Hara külade vahel sadade meetrite pikkust sadamakaid. Kai ulatus kuni 12 m sügavusse-tegemist oli allveelaevade baasiga, mis rajati ligi 100-ha maaalale. Hara baas sai üheks maailma kolmest laevade demagnetiseerimise baasist. Selle veealused rajatised ja kaablite süsteem hõlmasid tervet Hara lahte ja ulatusid Juminda poolsaare tipust 18 km kaugusele neutraalveteni.

Punalaevastik Eestis 20. sajandi lõpukümnendel

Jüri Pärn, Margus Hergauk, Mati Õun
Tallinn 2006

3. SALAOBJEKT HARA LAHEL ja selle rannamail

Hara lahe salaobjekt siinse raamatu kirjutamise ajal enam eriline saladus ei ole. Aga oli - nii salajane, et Virve ja Hara külade perekonnad, kelle elamine salapärasele meremonstrumile liiga lähedale jäi, sunniti oma kodudest välja kolima ja mujalt elupaika otsima. Ja lootsiraamatuis oli kirjas, et vajadusel siseneda meritsi Hara lahte tuli selleks eelnevalt küsida luba sõjaväeosa 20405 komandörikt Tallinnast, ehk teiste sõnadega Tallinna mereväebaasi komandörikt. Kuigi Hara lahes oli kümneid toodreid, ja poisid, mis tähistasid stendide asukohti, tuli tsiviillaevadel seal liigeldes pöörata tähelepanu vaid kahele valguspoile (läänepoolse koordinaadid 59°39,65' ja 25°36,62' ning lõunapoolse omad 59°36,00' ja 25°38,81), mis tähistasid „kõigi laevade liiklemiseks suletud rajooni”. Need poid ja Hara saare meremärk olid ainsad sealse akvatooriumi meremärgid, mis olid kantud ametkondlikuks kasutamiseks mõeldud hüdrograafiateatmikesse. Ülejäänutega polnud asja isegi sõjaväe hüdrograafidel.

Hara lahe salaobjekt asutati 12. septembril 1953. Loodud väeosa (s/o 53083, kutsung Zmeika) tegelik nimetus oli eri aegadel erinev:

Sõjalaevastiku 1. polügoon, 1 полигон ВМФ - oli kasutusel vähemalt 1968. aastal ja juulis 1980.

Sõjalaevastiku 1. laevade mittekontaktsete miini- ja torpeedorelvade eest kaitsmise teadusuuringute polügoon, (*7 научно-исследовательский полигон ВМФ по защите кораблей от неконтактного минно-торпедного оружия, 1 НИП ЗК НМТО*) - oktoobris 1984 ja augustis 1986.

Laevade varjatuse ja kaitse teadusuuringu- ja katsetuspolügoon, *Научно-исследовательский, испытательный полигон по скрытности и защите кораблей (НИИП СЗК, НИИП С и ЗК)* - alates 1. aprillist 1988.

Neid nimesid võis väeosal Eestis eksisteerimisel teisigi olla.

Kaheksakümnendail aastail allus polügoon Leningradis asunud Sõjalaevastiku Tehnilise Peavalitsuse (s/o 20402) Laevade Füüsiliste Väljade Teadusliku Uurimise Instituudile ehk Mereväe 1. teadusuuringute instituudile.

Viiekümnendail-kuuekümnendail aastail kerkis lahe idapoolsele kaldale terve väikese linna jagu hooneid. Otse mererannale ehitati kenad kahe-kolmekorruselised hooned magnetismi mõõtejaamadele (*контрольно-измерительная магнитная станция*), lähikonda ühe-kahekordsed hooned staabi ning laborite tarbeks, kasarmu, klubi jms. Ehitajad (870. sõjaväe-ehitussalk ja 247. töödejuhatajavalitsus) elasid viies ühekorruselises puitkasarmus (see sõjaväelinnak asus tollal ehitatavast polügooni linnakust lõunas, katlamaja juurde viivast teest paremal pool).

Loksalt mõned kilomeetrid põhja pool olev Suurpea küla aga sai endale uusasukad. Sinna ehitati juurde nii ühekorruselisi puitbarakke kui ka mitmekorruselisi kivimaju ühtekokku umbes tuhande inimese tarvis. Ehitati ka kaks veetorni ja 9. mereväelaatsaret (1982. aasta veebruarini 9. baasilaatsaret, hiljem lisati laatsareti juurde veel 2163. polikliiniline jaoskond) töbiste punalaevastiklaste ja Leningradi teaduspersonalit tarbeks. Suurpea linnakus olid ka 6207. tuletõrjemeeskond (endine sõjaväe tuletõrjekomando), lasteaed, 8-klassiline kool, sidejaoskond, mitu sõjaväekaubastu nr 574 kauplust ja söökla. Kuna Suurpeal oli kobaras koos üsna mitu elumaja, loodi siia mereinseneriteenistuse majavalitsus nr 2 (algselt nimetati seda rajooni elamuosakonnaks). Sellel oli ühes kolmekorruselises elamus ka ohvitserkoosseisu võõrastemaja.

Asula kohal ulatub merre väike muul, kus väiksemad laevad said randuda. Loomulikult kuulus ka see polügooni kompleksi - palju mugavam ja kiirem oli ju sealt merele minna, kui autoga loksuda läbi Loksa Hara sadamasse laeva või kaatri peale. Muulist edasi Pärisea poole jääb vasakut kätt nn GLK ehk laboratoorne peakorpus (*главный лабораторный корпус*). Sealt jooksidki kõige kogukamad kaablikimbud mööda lahepõhja laiali. Peahoone vanema osa katusele oli reidil silma peal hoidmiseks rajatud vaatlus- ja sidepost nr 53.

Soome ajaloo huvilised on välja uurinud, et Suurpeale veeti hooneid Porkkala mereväebaasist, mis likvideeriti 1955. aasta lõpus.

Lahe edelakaldalt ehitati merre pikk raudbetoonsild, mis oli täis pikitud mitmesuguseid agregaadiruume, sõrestiktome, kaablitrumleid jms. Maaühendusega silla juurde ehitati keset merd veel kaks omavahel metallsillakestega ühendatud kaijuppi - üks esimesega paralleelselt, teine aga selle silla merepoolsest otsast ristsuunas. Tolle koguka salamonstrumi lähedasele kaldale ehitati hooned katselaevade divisjoni (s/o 53083-K) ning 2585. tagala ühendlaot tarbeks ja muidki väiksemaid militaarehitisi. Lahe kaldale Haralt Pärisea küläni ehitati polügooni tarvis nn kursipostid ja visiiripostid (väikesed hooned laevade liikumiskursside ning veealuste stendide paiknemise sihtidele). Vähemalt ühes visiiripostis oli ka arvuti. Mingi polügooniga seotud rajatis olevat olnud ka Hara saarel. Kaldal tähistasid kursisihte meremärgid.

Hara lahe põhi täideti betoonpostidele kinnitatud risti-rästi kaablipõimikutega, toodrialustega, hüdrofonidega ja muude anduritega ning siin läks lahti laialdane töö Leningradis, Kaliningradis ja mujal ehitatud sõjalaevade füüsiliste väljade (müra, magnetväli jm) määramiseks ning vähendamiseks. Polügooni veealune osa kujutas endast kümmetkond mõõtestendi (andurikompleksi), mis asusid 2-3 km kaugusel Pärisea poolsaare läänekaldast (Suurpea külast kuni Pärisea Pähkelneemeni) vasakul ja paremal pool nn peakursi (165°, 7-345°, 7). Peakursi pikendusel Hara lahe lõunakaldas Lohja bussipeatuse lähedal 4 ha suurusel rannaalal paiknes peakursipost, mille taga u 100 m kaugusel oli 16 m kõrgune liitsihi meremärk. Selle küllaltki väikese hoone ning meremärgi abiga saab täpselt määrata kunagise peakursi sihi - muidugi vaid siis, kui neist rajatistest veel midagi alles on. Peakursipostist idas oli üks ja läänes 3 kursiposti, mis tähistasid vastavalt ühte ida- ja kolme läänekursi.

Suurpea polügooni tehnilises keskses paiknesid magnetilise modelleerimise ja elektriväljade laboratooriumid, hüdroakustilise ja hüdrodünaamilise stendi keskus, laeva magnetvälja vähendamise stend jms. Midagi toimetas sealkandis ka füüsiliste väljade kontrolli

laev SFP-283 (ka „Zvuk” „судно контроля физических полей”; 1970. aastail kandis nime hüdro akustiline kontroll-laev GKS-283), mis organisatsiooniliselt oli eraldi sõjaväeosa (s/o 36161).

Modelleerimiseks olid Hara polügoonil oma aja kohta võimsad arvutid. 1970.-1980. aastatel oli ühe sealse arvuti nimetus EVM „Sura” (see oli seotud KIMS-i ehk magnetismi mõõtejaamaga), olid veel EVM „Mir-2” ja kaks arvutit „M-222”. Tüübi tähiseks oli JeS- (Единая серия - ühtsusseeria) koos vastavate modifikatsiooninumbritega. Nii tähistati tollal pea kõiki „moodsaid” sotsmaade arvuteid, eestlased tavatsesid neid „Jeessukesteks” nimetada. Programme neile arvutitele koostati ka Tallinnas „Algoritmis” (Mustamäel Kadaka puiestee lõpus asunud „postkast”). Midagi tuli siiski ka „puust ette teha”, sest lisaks arvutitele vajati ka puust laevamakette - neid jäeti maha ühte laborihoonesse.

Polügoonil oli iga väljaliigi uurimiseks omaette osakond esimese järgu kapteniga eesotsas. N-ö numbriga osakondi (NIO-d ehk teadusuuringuosakonnad) oli neli (I, II, III ja IV tähistustega vastavalt s/o-d 53083-M, 53083-A, 53083-D ja 53083-S — äraasetatuna arvatavasti magnet-, elektri- ja elektromagnetväljade ehk magnetismiosakond, akustika-, dünaamika- ja sideosakond), lisaks veel peainseneri osakond (53083-001), materiaaltehniline osakond, sidesõlm, kaks sõjaväestatud valve komandot (komando VOHR - 1568. Suurpeal ja 1569. Haral) jm abiteenistused. Oli ka poliitosakond, nagu nii tähtsatel väeosadel tavaks.

Merepolügooni tegevuseks hädavajalikud abilaevad ja ujuvvahendid olid koondatud katselaevade divisjoni (DOS, *дивизион опытовых судов*, s/o 53083-K), mille linnak asus Haral, enne sadamat, piirivalve komandantuuri kõrval. Linnaku juures oli väike kaatrikai. 1993. aastal kuulusid divisjoni meretuukrilaev VM-420, reidipuksiir RB-17, kaater RK-291 ning tuukrikaatrid RVK-564, RVK-1052, RVK-1464 ja RVK-1485. Kõik nimetatud lahkusid peale 12. juulit 1993 Leningradi oblastisse Lomonossovisse.

Varem baseerusid Hara sadamas ka hüdroakustiline kontroll-laev GKS-12 (1972), tuukrilaevad VM-17, VM-120 (1970, 1980; 1976 ja 1980 oli korraga 3 tuukrilaeva, sh VM-420), VM-72 (1985); kaatrid RK-551 (1970) ja RK-548 (*рейдовый разъездной катер*) (1980); reidi-tuukrikaatrid (varem kutsuti neid paatideks - *бот*) VRD-347 (1965, 1973), VRD-23 (ka RVK-23 - *рейдовый водолазный катер*, 1973, 1980), VRD-348 ja VRD -836 (1976).

Tundub, et Suurpea (nagu ka Paldiski õppekeskus) oli elatanud ja „lahinguteenistusest mahakantud” admiralide i endiste eskaadri- või flotillikomandöride pensionieelne hingetõmbepaik. Värske õhk, väike vastutus - allveeristlejaga võrreldes lausa kuurort! Väeosa eelviimaseks komandöriks Eestis oli aastate 1979-1986 paiku Nõukogude Liidu kangelane kontradmiral Vadim Berezovski, kes peale Eestist lahkumist asus elama Severodvinski ning on selle linna aukodanik. Berezovski oli strateegilise allveeristleja K-137 esimene komandör 1963-1969. Sama laeva teise ekipaazi esimene komandör oli hilisem Paldiski õppekeskuse ülem kontradmiral Šaurov. Berezovski eelkäijaks oli kontradmiral Jakov Krivorutško (1975-1979), kes 1968. aastal oli Kamtšatkal 15. allveelaevaeskaadri komandör, järeltulijaks aga kontradmiral Eduard Paramonov, kes enne seda oli tuumaallveelaevade flotilli komandöri asetäitja.

Seoses Eesti Vabariigi taastamisega viidi Hara polügooni seadmestik 1993. aastal Leningradi oblastisse Primorski lähedale, kus asuti uue kompleksi rajamisele. Nüüd nimetatakse seda Venemaa Föderatsiooni Kaitseministeeriumi 1. teadusuuringute keskinstituudi teaduslikuks katsepolügooniks. Polügooni Eestis eksisteerimise 40 aastaga uuriti ja töödeldi Hara-Suurpea kompleksis kokku umbes 1000 pealvee- ja allveelaeva.